

“DEĞİŞEN DÜNYA..”

Müellifi Ahmet Hamdi Başar
Üniversite Kitabevi 1941

Eseri tahlil eden:
Ord. Prof. Ali Fuad Başgil

Geçen yazın intişar eden bu kitap, öyle sanırız ki, son yılların tefekkür hayatında yer almaya lâyık bir eserdir. Filhakika «değişen dünya» muhtelif bakımlardan enteresandır. Bir kere bu kitap, müellifin daha 1930 da «İktisadi Devletçilik» unvanı altında yazdığı ve 1933 de ikinci bir cilt ile tamamladığı ilk bir eserin devamı ve daha o zaman müdafaa ettiği tezlerin son dünya hâdiselerile isbâtı mahiyetindedir. Demek istiyoruz ki, Ahmet Hamdi Başar, aynı br ana fikir üzerinde on senedir mütemadi surette düşünen, arayan ve yeni yeni müşahede ve tetkiklerle fikrini derinleştirmeye çalışan orijinal mütefekkirlerimizdendir. Saniyen, bu kitap, üslûp bakımından, yakın senelerde çıkan fikrî eserlerimiz arasında emsaline az rastladığımız bir güzelliكتedir. «değişen dünya» temiz türkçesile, okuyucuyu çeken ifadesi ve cana yakın edasile kendini seve seve okutmaktadır.

Eserin asıl kıymeti geniş bir sentez ve derin bir fikrî cehd mahsulü olmasındadır. Ahmet Hamdi Başar, bu eserle içinde yaşadığımız devrin sihirli düğümlerini çözmeye, istikbal yolunu aydınlatacak nuru bulmaya çalışıyor. 1914 denberi insanıyeti kasıp kavuran ve bir türlü ardı arası gelmeyen büyük dünya vukuatına bir sosyoloğ kavrayışıyle bakıyor. Bu vukuatı tahlil ediyor; bütün tarihte emsal arıyor, mukayese ediyor; sebepleri ve hakikî menşe'leri görmeye ve bugün dünyanın nereye doğru gitmekte olduğunu sezme-ye cehdediyor.

Eserde tetkik ve müşahedelerden tahassül eden bir sosyoloğ kanaati ve objektifliğile yapılmış ve eserin ötesine berisine serpilmiş ince ve, yerine göre, acı tenkitler de var. Gayet tabii. Bir müte-

fekkire yaraşan da budur. Tenkitsiz takdir belâhettir. Objektif ve hüsnü niyetli tenkitlerden yılanlar, kuvvetlerinden emin olamayanlardır.

Müellif «olanı» ve yapılanı her veçhile yerinde ve uygun bulmuyor, «olması lâzım geleni» arıyor ve bunu tarihi tekâmülün zarurî ve amansız akıntısından çıkarmaya çalışıyor. Müellifin fikri spekülasyon mihrakını Türkiyemiz teşkil etmekle beraber, eser geniş ve âlemşümül bir davanın müdafaasını da üstüne almış görünüyor. Davayı isbat için, Ahmet Hamdi Başar, okuyucuyu kâh tarihin kapanmış görünen sahnelerinde gezdiriyor, kâh son iki asrın iktisadî hayat mekanizmasını, teknik tekâmül ve inkilâplarını, fikir ve doktrin akışlarını seyrettiriyor. Ve bunların her birinde gerek bugünü hazırlayan tohum halindeki âmilleri ve gerek müstakbel dünya sulhü için saklı bulunan manâ ve işaretleri gösteriyor. Marksist görüşlerden ve devrimizin, meselâ Werner Sombart gibi iktisatçı sosyologlarından genişçe bir ölçüde ilham aldığı sezilen müellif, davasına inanmış, adımlarında tereddütsüz ve qesur, hükümlerinde kategoriktir. Metodunun sağlamlığından ve aradığı neticelerin söz götürmezliğinden emindir.

Bununla beraber, Ahmet Hamdi Başar'ın eseri kusursuz güzel de değildir. Her insan işi ve eseri gibi, onun da kusurları vardır: gönül isterdi ki, «değişen dünya» daha derli toplu ve, ilmi manâda, vazih ve insicamlı olsun. Müellifin dimağı daima davasının isbatı yollarını aramakla meşgul olduğu için, eserde ilmi vuzuha ve lojik tasnif ve insicama lâayık olduğu ehemmiyet maalesef esirgenmiştir. Bundan başka, müellif, yine daima davasını isbat için, çok kere tarihe demediğini dedirtmeye ve vukuatın dilini burmaya çalışıyor ki; bunu hakikat arayan bir zekâyâ yakışır bulmayız.

İlave edelim ki, müthiş bir kapitalizm ve onun suç ortağı saydığı liberalizm düşmanlığı, müellifi liberal rejimler hakkında mübalâğalı hükümler vermeğe sevketmiştir. Biz, liberal rejim hakkında burada leh ve aleyhte bir fikir ileri süreceğiz değiliz. Yalnız şunu demekliğimize müsaade edilsin ki, ilmi tetkiklerde, altın tartan sarraf terazisi gibi, ince bir hassasiyet lâzımdır. Gönül isterdi ki, Ahmet Hamdi Başar gibi olgun bir mütefekkir, yalnız bir tarafın avukatı değil, iki tarafın hâkimi olsun. Halbuki, nereye baksa düşmanın gölgesini gören müvesvis bir diktatör gibi, müellif de devrimizin her fenalığında liberal rejimin parmak izlerini seziyor, ve çok kere liberalizmi, müdafilerinin değil, muarızlarının ağzile konuşturuyor.

Bu samimî mütalâamızla «değişen dünya» nın kıymet ve güzelliğine bir (nazarlık) takdıktan sonra, öz fikirlerini hulâsaya geçelim.

*
**

Ahmet Hamdi Başar, kısa bir önsözden sonra, kitabının birinci kısmına umumî bir tarih görüşüyle başlıyor ve insaniyet tarihini iki safhaya ayırıyor. Bunlar: «*İnkilâp ve intikal devresi*» ve «*sükûn ve refah devresi*» dir, (1).

Müellife göre, bu tasnifin büyük bir metod kıymeti ve ehemmiyeti vardır. Tarih vak'alarını ve sosyal hâdiseleri mütalâaya bu tasniften hareket edilmeli ve bu iki devrenin «*birbirinden büsbütün ayrı âlemleri, kanunları, idare şekilleri*» (2) bulunduğunu; birine gelişen bir hayat tarzının diğere asla gelişmeyeceğini bilmelidir. Bu iki devre daima birbiri ardınca gider. Nitekim, fırtınadan sonra hava güzelleşir ve bunu da diğere bir fırtına takibeder.

Her buhrandan bir sükûn ve her sükûndan da yeni bir buhran doğar ve böylece dünya ve hayat değişir. Fakat insanlar ekseriya bu hakikati göremezler; tarihin bu iki devresini birbirinden iyice ayırt edemezler ve neticede değişen dünyadan haberdar olamazlar. Geçen bir devrenin «*ana prensiplerini, fikirlerini, kıymet hükümlerini*» diğere devrede de aynen tatbika kalkışır ve bilmezler ki, dünya ve hayat çoktan değişmiş; atı alan Üsküdarı geçmiştir.

Tarihin bu iki devri, cemiyetin (3) hastalık ve sağlık hallerine tekabül eder. Cemiyet, tıpkı yaşayan uzviyet gibi, hayat ve hareket kanunlarına tâbidir. Onun da hastalık ve sağlık halleri vardır. İşte, «*İnkilâp ve intikal devresi*» — ki harpler, ihtilâller ve her çeşitle buhranlar şeklinde zuhûr eder — ; cemiyetin hastalık, «*ükûn ve refah devresi*» ise sağlık halidir. Uzviyetin hastalık ve sağlık zamanlarına mahsus ayrı birer yaşama rejimi olduğu gibi, cemiyetin de aynı zamanlara mahsus ayrı rejimleri olmak lâzımgelir.

Müellif teessüf ediyor ki, insanlar «*kendi bünyelerinde sükûn ve buhran devreleri diye iki ayrı rejim kabul*» ettikleri ve sağlık, hastalık gibi «*iki ayrı hayat şartı tesbit*» eyledikleri halde, bu tefriki cemiyet bünyesinde yapmayı düşünmüyorlar. Cemiyetin sağlık

(1) Sahife 15. ,

(2) Müellifin kaleminde cemiyet tâbirini daima «insaniyet» manasında almak ve anlamak lâzımdır. Müellif bütün insaniyeti tek bir câmia halinde alıyor ve öyle mütalâa ediyor.

(3) Sahife 18.

haline has olan bir idare ve yaşama tarzını, hastalık halinde de tatbika kalkışıyorlar. Ve bu suretle de «*tarihe karşı ters yürüyor, hâdisat başka türlü inkişaf etmek isterken buna beyhude mani olmaya ve rüzgârı esdiğinin aksine estirmeye çalışıyor*». (4). İşte bütün uygunsuzluklar, harpler ve buhranlar buradan neş'et ediyor. «*Halbuki bir kere buhran ve intikal devresi başladı mı artık insanların aklı başında olanlarının bir araya gelip bu devreye ait olan usulleri*», hükümet ve idare tarzını tayin ve tesbit etmeleri lâzımgelir.

İki devreden her birine mahsus olan usul ve yaşama tarzı nedir ve bunu önceden tayine imkân var mıdır? Vardır ve şudur: İnkılâp ve intikal devresinin usulü ve idare rejimi, otoritarizm ve diktatörlüktür. Sükûn ve refah devresininki ise «*bunun aksine olarak, kanunlu ve nizamlı bir hürriyet ve demokrasidir*» (5) hürriyet, sükûn ve refahın, istipdat ve diktatörlükte buhran ve intikalın vasfı ve neticesidir.

Diktatörlükleri buhranlar doğurur. Ve «*buhran hali şiddetlendikçe, diktatörlükler de kuvvetlenir. Buhran geçerek yeni bir müvazeneye ulaşan cemiyette yeni şartlar altında bir hürriyet devresi başlar*» (6) demek ki, diktatörler buhranın evlâdları, dumanlı havanın kurtlarıdır. Ve bunların kuvveti ve devamı da kendilerini doğuran, vücutlarını lâzım bir hale koyan buhranın devamı ve şiddetile mütenasıptir. Müellif bu noktaya ısrarla dikkati çekiyor ve cemiyetleri diktatör yani «*şef idaresi ve onun emri altında bırakan, buhran hâdiseleri*» olduğunu; «*diktatörleri buhranın sebebi değil, neticesi olarak kabul etmek*» lâzım geldiğini (7) izah ediyor. Diktatör câmianın başında, fırtınaya tutulmuş bir geminin kaptanı gibidir. Soğuk kanlı ve meharetli ise, cemiyeti selâmete ulaştırır ve bu suretle vazifesini yapmış olur; cemiyetin büyük adamları sırasına girer. Değil ise, izale edemediği buhran, bu defa kendisini ve rejimini devirir ve tasfiye eder.

Müellife göre, diktatörler inkılâpçı ve irticacı olmak üzere iki nevidir. İrticacı diktatörler «*tarihî zaruretlerle*» iş başına geldikten sonra «*ihtiraslara kapılarak ve cemiyeti felâkete sürükleyerek buhran halini*» devam ettirirler. Bunlar «*eskinin, din ve ananenin mümessili olurlar ve hayatlarında kazandıkları iktidarı kendi evlâtları*

(4) Sahife 19.

(5) Sahife 19.

(6) » 25.

(7) » 19.

na devretmek için saltanat usullerini ana prensipler haline koyarlar.» (8).

Bu türlü diktatörler zamanla yerleşir ve istibdat halinde rejimleşirler. İstibdadın rejimleşmesi ise «*buhran halinin rejimleşmesi*» ve hastalığın devam etmesi demektir.

İnkılâpçı diktatörlere gelince, bunlar da yine tarihî zaruretlerle iş başına geldikten sonra bir inkılâpçı rolü alırlar ve «*eski şartları esasından değiştirmeye ve yeni ana prensiplere dayanmış bir refah ve sükûn devresine cemiyeti ulaştırmaya muvaffak olurlar*». (9).

Sükûn ve refah devresi istikrar bulmuş bir hayat safhasıdır ve uzunca bir zaman buhranları izale olunmuş cemiyetlerin malıdır. Böyle devirler, büyük inkılâp ve intikal devrelerini takiben zuhûr ve teessüs eden «*büyük İmparatorlukların, dinlerin ve Doktrinlerin doğmasına tesadüf eder*» (10).

*
**

Bu devreler nasıl doğar ve biri diğerine nasıl intikal eder? Sükûndan buhrana ve buhrandan sükûna nasıl geçilir? müellif bize bunu cemiyette bizatihi mevcut olan «*hareketlilik ve dinamizm*» ile izah ediyor. Cemiyet daima hareket eden ve esasında dinamik olan bir varlıktır. Bu hareketlilik ve dinamizm zarurî olarak cemiyette bir «*muvazenesizlik*» husule getirmekte ve zaman zaman «*tezadlar*» yaratmaktadır. «*Her yaşayan mevcut gibi, cemiyet de hayatının devamı müddetince tezadlarını meydana koyarak, muvazenesizlikler doğurarak ve tezadları ve muvazenesizlikleri tasfiye için hareketler yaparak devam eder gider.*» (11).

Burada müellif, Hegel'in tezadların aynılığı felsefesinden ve tez; antitez ve sentez fikrinden mülhem olarak cemiyetlerin muayyen bir devir ve medeniyette bizzat tezaad doğurduğuna; içtimai muvazenesizliğin mevcut ve müesses nizam ve muvazenenin bizzat kendisinden husule geldiğine; buhranların ve ihtilâllerin yani kanun dışındaki hareketlerin bizzat kanundan neş'et ettiğine «*hulâsa her tezaddın, evvelce tasfiye edilmiş diğer bir tezaad*» dan doğduğuna kanidir.

Gerçi avamca hattâ bir çok politikacılarca bir sükûn ve refah devrinin yahut harp, buhran ve ihtilüllerin sebebi şahıslar zanne-

(8) Sahife 19.

(9) * 19.

(10) Sahife 19

(11) * 10

dilir. Müellif bize bu âmiyane görüşleri bir tarafa bırakmayı ve büyük cemiyet hâdiselerini «cemiyet bünyesinde bir nevi zaruret halinde mütalâasına alışmak lâzım» (12) geldiğini ihtar ediyor. Harpler, buhranlar sırf şahsi eser ve ihtiraslar değildir; «büyük bir dünyaya kargaşalığına sebep olmak için bir insan hattâ bir millet bile kâfi gelemez» (13).

Gerçi «milletleri idare eden insanların birbirile anlaşamamalarının ve işi iyi idare edememelerinin de harbe vesile olduğuna şüphe yoktur». (14). Yalnız bunlar, sırf birer vesiledir, perde üstündeki kuklalardır; harpleri ve buhranları intaç eden hakiki sebepler değildir. Hakiki sebeplerin cemiyet bünyesinde saklı kökleri vardır. Maddî ve manevî hayatının her safhasile cemiyet, bir kuvvetler muvazenesi sistemidir. Muvazene devam ettikçe, cemiyet sükûn ve refah devrindedir. Fakat cemiyet gibi dinamik bir halde yaşayan bir varlığın bünyesinde muvazene namütenahi devam edip gidemez. Bir an gelecek bu muvazene bozulacak ve kuvvetler birbirile tazada girecektir. İşte harpler ve buhranlar cemiyet bünyesinde zuhûr eden bu muvazenesizliğin ve bu tezadın açığa vurmasından başka bir şey değildir. Hulâsa, «Bütün harpler ihtilâller, buhranlar cemiyet bünyesinde doğmuş bir büyük muvazenesizliğin ve tezadların tasfiyesi için» (15) zuhûr eden reaksiyonlardır.

Bu reaksiyonlardan sonra, cemiyet yeni şartlar dahilinde bir muvazeneye kavuşursa bir zaman için huzur ve reah devresi doğar; hukukiyatı, içtimaiyat ve iktisadiyat ile yeni bir hayat ve medeniyet teessüs eder (16). Fakat, hâiz olduğu dinamizm sebeble, cemiyette yeniden muvazenesizlikler ve tezadlar türemeye başlar ki, bu hal ahlâk düşkünlüğü ve şahsi menfaat hesabına hareketler şeklinde zuhûr eder.

Şu halde ve daima müellife göre, harpler, ihtilâller ve buhranlar yani «İnkılâp ve intikal devresi» nin tezahürleri başlıbaşına birer hâdise değildir. Bunlar, müellifin fikrine tercüman olacak bir ifade ile, birer (épiphénomène) dir. Yahut Marksiste bir lisan ile birer (superstructure) dür. Asıl kök ve (substructurel) hâdiseler, cemiyet bünyesinde vukua gelen tahtesşuur tahavvüllerdir, muvazenesizlik ve tezadlardır. Bu bakımdan ihtilâller, bir milletin kendi sı-

---

(12) Sahife 9

(13) » 9

(14) Sahife 9

(15) » 10

(16) » 11

nıfları ve ferdleri arasındaki tezdaların açığa vurmasından ibarettir ki, bu tezdaların tasfiyesi şartı olarak zuhûr ederler. Harpler ise, milletler arasındaki muvazenesizlik ve tezdad eseridir. Bu tezdadta ancak harplerle temizlenir. İktisadî buhranlara gelince, bu da istih-sal ve istihlâk kuvvetleri arasındaki muvazenesizlikten ve tezdadan doğar ve bunun tasfiyesi şartı olur (17).

Yine şu halde, harpler milletler arası sahasında, ihtilâller ise millî hayatta, iktisadî buhranlar da istih-sal ve istihlâk münasebetle- rinde birer «regulasyon» tertibatından başka bir şey değildir. «Bu itibarla bu üç hareketi de yani (harpler, ihtilâller ve buhranları) mukadder ve zarurî ve cemiyet» in hayat ve devamı «için lüzumlu görmek icabeder.» (18). Bundan dolaydır ki, bu hareketler «tah-rip edici, felâket verici hâdiseler olmasına rağmen, insanlar bunla- ra hazırlanmakta ... bunları istemektedir» (19). İnsaniyet için do-ğurduğu felâketlere ve iztiraplara rağmen, harpler, ihtilâl ve buh- ranlar yeni bir nizamın, yeni bir medeniyetin, yeni bir sükûn ve refah devresinin müjdesidir.

Yalnız, müellif bizi ihtiyata davet ediyor ve her zaman ve ta-rihin her devrinde bu hareketlerin yapıcı bir rol almadıklarına dik- katimizi çekiyor. Çünkü hakikaten bazı devirlerde «Harp bitiyor, buhranlar başlıyor; buhran bitmeden ihtilâller oluyor; ihtilâllerden sonra vaziyet bir türlü düzelmediği için yeniden harpler ve buhran- lar baş gösteriyor ...» (20).

Nitekim Avrupada Orta Çağlar böyle bir devir olmuştur. Böy- le devirlerde «artık tarih fâsit bir daireye girmiştir» «ve neticede eskiye dönmek imkânı olmadığından felâketin ve iztirabın devamı ve buhranın rejimleşmesi ...» bu devirlerin fârik vasfı olmuştur.

*
**

Müellif tarihe verdiği bu orijinal manâ ve izahtan sonra; bu gö- rüşün tatbikatına yani asıl davasına geliyor. Ahmet Hamdi Başar'ın davasını şöyle hulâsa edebiliriz:

1914 denberi yeryüzünde cereyan eden felâketli hâdiseler, bü- yük bir inkilâp ve intikal devresinin bütün vasıflarını taşıyan tipik bir devredir. Umumî Harple açılan bu devreyi, bütün ümitlere ve

(17) Sahife 11

(18) Sahife 12

(19) » 12

(20) » 13

temennilere rağmen, bu harp tasfiye edememiştir. Bilâkis Umumî Harp yer yer ihtilâller ve iktisadî buhranlar doğurarak felâketleri ve ızdırabı devam ettirmiştir. Umumî Harbin bu devreyi tasfiye ederek insanıyeti bir sükûn ve refah devresine kavuşturamamasının sebebi, harbin Almanlar tarafından kaybedilmesi değildir. Harp Almanlar tarafından kazanılmış olsaydı bile, beklenen tasfiyeyi ve temizliği yine yapamazdı. Çünkü bu takdirde berikilerin yaptığını Almanlar yapacak «*eski şartlar içinde hâkimiyet, bir milletten diğerine geçmiş*» olacaktı (21). Bir buhran ve inkılâp devresinin tasfiye edilerek sulh ve sükûn safhasına erişebilmek için hâkimiyetin elden ele geçmesi kâfi değildir. Hattâ bu, şart bile değildir. Bugünkü harp de, hangi taraftan kazanılırsa kazanılsın, eğer «*eski şartların dünya yüzünde gerek aynen ve gerek küçük tâdillerle devamı şeklinde bir sulh ile neticelenirse*» (22) buhran yine sona ermiş olmaz «*tarih yine fâsit daire içinde kalmaya mahkûm bırakılmış olur*» (23). Şu halde, içinde yaşadığımız buhran devresinin sona ermesi için payandalı tedbirler ve siyasî menfaat kombinezonları kâfi değildir; eski hayat şartlarının radikal bir surette tasfiyesi ve milletler hayat ve münasebetlerinin yeni bir nizama bağlanması lâzımdır.

Acaba bu tasfiye yapılacak ve bu nizam kurulabilecek midir? Vukuatın seyrine müellifin gözüyle bakılırsa, bunu mümkün görmek lâzımgelir. Çünkü, dipor müellif, dikkat edersek Yirminci asır, üç büyük hâdisesiyle tam bir buhran ve intikal devresi karakteri arz etmektedir. Bu hâdiseler 1914 Umumî Harbi, 1929 da NivYork borsasından çıkan ve bir panik şeklinde zuhûr eden iktisadî buhran ve nihayet 1939 da Dansig ve Koridor bahanesiyle patlayan ikinci dünya harbi. Aynı bir bünye tahavvülünün birer indifa noktasından başka bir şey olmayan bu cihanşümûl hâdiseler arasında Rusyada, İtalyada, Türkiyede, Almanyada ve daha bazı memleketlerde millî hareketler ve ihtilâller de olmuştur. Bütün bu hareketler görünüşte muhtelif millî şartlardan ve muhteli fsebeplerden doğmuş olmakla beraber, hepsinin hakikî ve tek bir menşei vardır. Bunların hepsi de «*eski cemiyet rejimine ve kurulmuş muvazene şartlarına karşı bir isyan . . .*» dır (24). İşte, senelerdenberi insanıyeti ızdırap içinde kıvrandıran harplerin, hareket ve ihtilâllerin tek manâsı: eskiye karşı isyan! Ondokuzuncu asrın iktisadî ve teknik tahavvül ve inki-

---

(21) Sahife 15

(22) * aynı.

(23) * aynı.

(24) Sahife 27

lâpları yeni hayat şartları icap etmiş, cemiyetleri yepyeni temeller üzerine yeniden kurmayı lüzumlu kılmıştır. Bu icap ve lüzum, cemiyetlerin strüktürlerinde bir takım tagayyürler ve muvazenesizlikler ve bunlarda bir takım tezadlar doğurmuştur. İşte, senelerdenberi devam eden harpler, yer yer hareket ve ihtilâller bu tah-tehcilt tagayyürlerin çıban şeklinde patlamasından başka bir şey değildir. 1914 denberi zuhûr eden harpler, ihtilâl ve buhranlar birbirine mütenakız bir şekilde doğmuş, birbirine karşı bir tezad arzemiş olmakla beraber; «*realite ve tarihi zaruretler onları gittikçe*» (25) birleşmeye ve tek bir cephe teşkil etmeye sevketmiştir. Bu hareketlerin birleştiği nokta, müellifin kanaatine, İngilterenin temsil ve müdafaa ettiği «*liberal kapitalizm*» e hücum ve bu rejimi kökünden tasfiyeye yürümektir.

*
**

Buradan kitabının ikinci kısmına giren müellif, «*liberal kapitalizm*» in yirminci asrın buhranlar devresini nasıl yarattığını iza-ha çalışıyor. Altında politika ihtirasları gizlenen bazı doktrin propagandalarına lüzumundan fazla ehemmiyet verdiğini zan-nettiğimiz müellife göre, «*liberal kapitalizm*» muayyen bir buhran devresinin tasfiyesi şeklinde zuhûr etmiş ve bir devir yaratmıştır. Fakat bu devir geçmiş ve bu rejim asrımızda büyük bir muvaze-nesizlik âmili ve tezadlar menbai halini almıştır. «*Liberal kapita-lizm*» in cemiyetler bünyesinde hâsıl ettiği muvazenesizlik birkaç türlü tezad yaratmıştır. Bunlar kıt'alar arası tezadları, milletler arası tezadları ve nihayet milletler içinde sınıflar arası tezadlarıdır. Bütün bu tezadların ortadan kalkması ve bu sayede içinde yaşadığımız buhran ve intikal devresinin sona ermesi ve bir sükûn devresinin açılabilmesi için ilk ve son şart: «*Liberalizmin kapitaliz-min, emperyalizmin ve liberal demokrasinin radikal bir surette tas-fiyesidir. Umumî Harp bunu yapamadı, Versay nizamı dünyaya bir sulh ve sukûn devri açamadı. Çünkü eskiyi yani «liberal kapi-talizm» i devam ettirmek istedi. Bugün ikinci dünya harbi bu tas-fiyeyi yapabilirse, buhran devri biter, insanîyet «sükûn ve refah devrine» kavuşur. İkinci dünya harbinden sonra kurulacak yeni rejim, antiliberalizm, antikapitalizm, antiemperyalizm olmak şartile insanîyetin hasretle umduğunu verecektir. Bu yeni rejimin esas-ları nedir? Bu nokta ile kitabın son ve netice kısmına geliyoruz.*

*
**

Bu noktada müellifin oldukça sisli fikirlerini zübdelemek lâzım-gelirse; yeni rejim âlemsümullük içinde «*millî hürriyet ve istiklâl-lerin muhafazası*» (26) nizamı olacaktır. Ve olması şartile dünyaya sükûn ve refah getirecektir. Liberalizm bundan evvelki devrede, «*ferdî hürriyet ve istiklâli*» rejimi olduğu gibi, şimdiki dünyanın müstakbel rejimi de «*milletlerin istiklâl ve hürriyeti*» nizamı olacaktır. Yalnız şuna dikkat edelim ki, liberalizm ferdi istiklâl ve hürriyet davası yolunda millî sahalarda kapitalizme ve milletler arası sahasında da emperyalizme saplanmış; milletlerin ve milletler içinde büyük ekseriyetlerin hürriyet ve istiklâlini inkâra gitmişti. Şayet yeni rejim de milletlerin hürriyet ve istiklâli davasında, liberalizm gibi, gayrı samimî olur ve bu davayı egoist menfaatlerin tahakkukuna bir vasıta yaparsa; emin olmalıdır ki, bugünkü harbin sonunda da, beşeriyetin muhtaç olduğu sükûn ve refah tahakkuk etmeyecektir. Bu harp de kendinden evvelkiler gibi bitecek ve yeni bir buhranın başlangıcı olacaktır. Davada samimî olmak ve milletlere, medeniyet seviyeleri ne olursa olsun, hürriyet ve istiklâl tanımak şartıyledir ki, yeni nizam nisbî bir ebediliğe mâlik bir dünya sükûnunun nizamı olabilir.

Yeni dünya nizamının temel taşı milletlerin hürriyet ve istiklâli olmalıdır derken müellif hürriyeti her milletin istediğini yapabilmesi manasına bir başıboşluk almıyor. Vukuat isbat etmiştir ki, bu türlü bir hürriyet milletler arasında anarşi yaratmakta ve istismar edici kuvvet kombinezonlarının türemesine imkân açmaktan başka bir netice vermemektedir. Yeni dünya rejiminin dayanacağı hürriyet «*tahdidî, nizamlı ve ana prensipler içinde mecrasını tanzim etmiş*» (27) bir hürriyet olacaktır. Hürriyet herşeyi yapabilmek hakkı değildir. Bilâkis «*herşeyi yapabilmek hakkının tahdidî*» dir (28). Hürriyetin bu anlamını, «*insanşümûl*» bir ahlâk haline koymak lâzımdır. Hürriyet, hukukî veya iktisadî bir mefhum olmaktan ziyade bir ahlâk ve terbiyedir. Müstakbel nizam bu ahlâka ve terbiyeye istinat etmelidir.

Milletlerin hürriyetinin hududu ne olacaktır? Bu hudud, bütün insaniyetin yahut hiç olmazsa büyük bir ekseriyetin «*büyük menfaatleri*» dir (29).

Güzel, fakat burada biraz duralım ve bu büyük menfaatleri ki-

(26) Sahife 109

(27) Sahife 110

(28) » 111

(29) »

min tayin ve takdir edeceğine ve menfaatler ihtilâfında hakem rolünün kimin tarafından ifa edileceğini düşünelim. Müellif bu noktaya temas bile etmiyor. Halbuki bu, meselenin can noktasıdır. Bilindiği üzere, Versay Sulhü bu noktayı «*Milletler Cemiyeti*» sistemiyle halletmek istemiştir. Versay âkidlerine göre, Milletler Cemiyeti, milletler arasında zuhûr edecek hürriyet ihtilâflarına ve menfaat çarpışmalarına üstün bir merci teşkil edecek ve hakem rolü alacaktı. Alamadı ve olmadı. Acaba müellif, tasavvur ettiği yeni nizamda böyle bir üstün mercie lüzum görmüyor; milletlerin kendiliklerinden hürriyet ve menfaatlerinin hududunu görebileceklerine mi inanıyor? Ve insanları, göklerde yaşayan melekler gibi yemez içmez, erkekliği ve dişiliği olmayan mahlûklar mı farzediyor? Geçelim.

Demek ki kurulacak olan yeni nizamın «*âlemşümûl*» olması lâzımdır. Gerçi, nizamın âlemşümûl olması demek her yerde ve her millette, dünyanın her köşesinde «*aynı kanunlar ve aynı idare tarzı mevcut olacak demek değildir. Her milletin kendi tarihî ve coğrafi şartlarına göre, ayrı idare tarzı, farklı tatbikatı olacaktır.*» (30). Ancak, «*büyük na prensiplerde ve milletler arası mübadele usulünde aynılık bulunacaktır.*».

Yine demek ki, bu âlemşümûl nizam içinde her millet hürriyet ve istiklâline sahip olacak ve bu hürriyetin hududunu da milletler arası «*büyük menfaatler*» tayin edecektir. Başka bir ifadeyle, müellifin tasavvur ettiği nizam bir (Üniversel) teşkil edecek, hür ve müstakil milletler de bu (Univesel) in muhtevasını vücuda getirecektir. Yalnız bundan, dünya milletleri irili ufaklı parçalar halinde birbirinden ayrılacak ve ayrı yaşayacak mânâsı çıkarılmamalıdır. Âlemşümûl nizam içinde tahakkuk eden nizamlı bir hürriyet ve istiklâl fikri esasen böyle bir ayrılışı nefyeder. Böyle bir ayrılış anarşiyi gösterir ve bir buhran ve intikal devresi teşkil eder. Nitekim büyük monarşilerin teşekkülüne tekaddüm eden Avrupa Feodalitesi ve Osmanlı Devletinin teşekkülü sırasındaki Anadolu Feodalitesi küçük parçalar halindeki ayrılıştan mütevellit anarşi ve buhranın tipik numuneleridir. Garpte monarşiler ve Şarkta Osmanlı Devleti bu parçaları birleştirmek suretile nasıl bir sükûn ve refah devri açmışlarsa, bugünkü insanîyetin de yeni bir sükûn ve refah devrine ulaşabilmesi için, birleşmeye ve toparlanmaya ve büyük üniteler teşkil etmeye ihtiyacı vardır.

Müellif bu ünitelerden ne kastediyor? Acaba dünyanın yahut hiç olmazsa Avrupanın bir tek Devlet halinde birleşmesi midir, maksat? Hayır, diyor, müellif, Tabiat dünyayı muhtelif parçalara ayırmıştır, bunları insan iradesi birleştirmez. O halde?

Müellif bu noktada bir «*kifayet muvazenesi*» nden bahsediyor ve müstakbel üniteleri bu fikirle izaha çalışıyor. İtiraf edelim ki, burada müellifi bütün aydınlığı ile takip edemiyoruz. Fikirleri oldukça sisli ve kıvrımlıdır. Yalnız, şunu anlıyoruz ki, «*kifayet muvazenesi*» demek, milletlerin kendi varlıklarıyla kendilerine kifayet etmeleri ve kendilerine lâzım olan sanayii bizzat kurmaları manâsına olan otarşi demek değildir. Müellife göre, bugünkü mübadele iktisadiyatı devrinde otarşiden bahsedilemez. Hattâ otarşi ile kifayet muvazenesi fikri arasında bir tezat bile vardır. Otarşi bir buhran rejimidir. Kifayet muvazenesi ise bilâkis bir sükûn ve refah devrinin rejimi olacaktır.

Kifayet muvazenesi «*bir memleketin sây ve istihsal yekûnu kıymetinin o memleket halkını müreffehen geçindirecek ve ona refah imkânını verecek bir istihlâke kifayet etmesi demektir*» (31). Her memlekette böyle bir muvazene mevcut değildir. Ve mevcut olmasına imkân da yoktur. Kifayet muvazenesine malik olan milletlerdir ki, müstakil yaşamak hakkına da malik olacaktır. Kifayet, istiklâl ve hürriyetin yegâne teminatıdır. Böyle bir muvazeneye malik olmayan yani istihsal ve sâyleri yekûn ile istihlâk ve ihtiyaçları yekûnu birbirini karşılamayan milletler birleşmeye ve bir ünite vücuda getirmeye mecburdur. Aksi takdirde dünyada sulh ve sükûn görmeye imkân yoktur. Çünkü kifayet muvazenesinden mahrum olan milletler, muhtaç oldukları şeyleri dahilden tedarik edemeyince hariçten tedarike ve başka milletlere saldırmaya, gasp ve istismara kalkışmaya mecbur olurlar. Binaenaleyh bu türlü memleketler birleşmeli, birbirlerini ikmal etmeli ve bu suretle dünyada menfaat birliğine müstenit yeni milletler ve yeni üniteler doğmalıdır; tâ ki, sükûn ve refah doğabilsin.

Burada, müsaadeleriyle, müellife şunu soralım: Bu birleşmeler cebri ve siyasi mi, yoksa sırf ihtiyari ve iktisadi mahiyette mi olacaktır? Eğer ihtiyari ve iktisadi olacaksa, şimdiye kadar bunun tahakkuk edememesine mâni ne idi? Siyasi ve cebri olacak ise, devletleri hukukan müsavî farzettiğimize göre, cebir müeyyidesini kim, hangi devlet tatbik edecektir? Acaba müellif mevcut devletler üs-

tünde bir (superétat) mı tasavvur ediyor? Ve acaba bu (superétat) rolünü mevcutlardan birine ve meselâ Almanya'ya mı veriyor? Yoksa Amerika Federasyonuna mukabil, birer Avrupa, Asya ve Afrika kıt'aları federasyonu teşkilini mi düşünüyor? Fakat bu takdirde tarih, din ve lisan farklarını, milliyet ve mukaddesat ülkülerini mezara mı gömüyor? Bunlar birer realitedir. Realiteler fikir spekülâsyonlarıyla ortadan kalkıverir mi zannediliyor? Devam edelim.

Demek ki, «*kifayet muvazenesi*» olmayan milletler mutlaka birleşmelidirler. (32).

Birleşen üniteler, birbirini ikmal eden parçalardan mürekkep olacak ve binaenaleyh lâzımgelen istihsal kudretini bizzat hâiz bulunacağı için, artık diğer milletlere tecavüz etmek suretiyle mevcudiyetlerini muhafazaya mecbur kalmayacaklar ve bir sükûn rejimi teessüsüne imkân hâsıl olacaktır.

İyi amma, kifayet mefhumu da nisbîdir. Bugünkü kifayet muvazenesi, yarın ihtiyaçların değişmesi ve artmasıyla bozulabilir. İnsan arzu ve ihtiyaçları rasyonel şeyler değil, fantezisttir. Bunların nasıl artacağı, nereye doğru gideceğini önceden kestirmek kabil değildir. Kifayet muvazenesini arzu ve ihtiyaçlar ibresinin hareketine göre tutabilmek için ne yapmalıdır?

Müellife göre, yapılacak şey üniteler dahilinde istihsali daima arttırmak «*tabiat ve teknik kuvvetlerden ve insan mesaisinden azami istifade ederek cemiyetin istihsal kudretini hergün çoğaltmak ve binnetice refah normasını yükseltmektir*» (33).

Muhterem müellifin dikkatini çekelim ki, vaktile Adam Smith de, farklı olmakla beraber, netice itibariyle böyle düşünüyordu. Ve liberalizmi servet ve refahı çoğaltacak, cemiyette sâ-y ve istihsali teşvik edip arttıracak yegâne sistem gördüğü için idi ki, bu sistemi müdafaa ediyordu. Fakat, heyhat! o servet arttı ve o refah haddi aştı amma «*bu bazicede bizler yine yandık — zira zarar ortada bilmem ne kazandık*».

*
**

Müellifin tasavvur ettiği yeni nizamın esaslarından biri de istihsalde ihtisastır. Ahmet Hamdi Başar'a göre memleketler arazi ve iklim şartlarına, tabii servetler ve ham madde kaynaklarına göre kendilerini ihtisasa vermelidirler. Arazisi geniş ve münbit olan mem-

(32) Sahife 118

(33) Sahife 118

leketler, fennî ziraat usulleriyle, bu serveti kıymetlendirmeli; nüfusu bol ve buna mukabil toprağı kıt olan memleketler ise sanayileşmelidir. Tabiat ve reel mutâlar, ferdleri olduğı gibi, milletleri de ihtisasa ve iktisadî işbölümüne davet etmektedir.

Bu esastan hareket edilerek memleketler, ziraatçı ve sanayici diye ikiye ayrılacaklardır. Vaziyeti itibariyle, tabiatın ziraatçı yarattığı ve toprağı bağladığı bir memleketin sanayiciliğı yeltenmesi manâsızdır, kuvvet ve servet israfıdır. Şu halde, ziraatçı memleketler, ihtiyaçlarından arta kalanı sanayici memleketlere; bunlar da işlenmiş mallarını ziraatçilere satacak ve bu suretle her iki taraf da kazanacaktır. Bu usulde ziraatçı ve ham maddeci memleketler, sanayici memleketlerin iktisadî tahakkümü ve istismarı altına girer telâkkisi bugün bir efsaneden ibarettir ve eski liberalizmin kıymet ölçülerine göre bir telâkkidir (34).

Bize öyle geliyor ki, müellifin ve son zamanlarda nasyonal sosyalizmin müdafaa ettiği bu fikir yeni değildir. Bunu vaktiyle liberalizm ortaya koymuş ve müdafaa etmiştir. Başta Adam Smith olmak üzere liberalizmin, meselâ, Jean Baptiste Say gibi büyük mümessilleri memleketler içinde ferdleri ve dünya içinde de milletleri daha vaktiyle ihtisasa ve iktisadî işbölümüne davet etmiş ve bu noktadan XVIII inci asrın merkantilizmüne hücum etmişlerdi. Hatâ bu bapta Jean Baptiste Say'ın milletler arası mübadele için, koyduğu (*Les marchandises s'échangent contre les marchandises*) prensipi küçük iktisadın meşhur perensipleri arasına bile girmiştir. Liberal mektep de «tabiat mektepleri ziraatçı veya sanayici yaratmıştır. Ve memleketler arasında mal mal ile değişilir; her millet pazara gönderdiği malın meşru bedelini alır», diyordu. Sanayici memleketlerin yani arazisi dar ve nüfusu çok yerlerin ziraat, mahsulüne ve ham maddeye; ziraatçıların de işlenmiş metaa ihtiyacı vardır. Bu mütekebil ihtiyacı en makul ve randımanlı bir şekilde tatmin için ihtisastan ve iktisadî iş bölümünden başka çare yoktur, deniliyordu.

İlk nazarda çok kanaat verici görünen bu (simpliste) mantık fiiliyatta bambaşka netice vermiştir: Sanayici memleketler zengin olmuş, refaha ermiş ve ilerlemiş; ziraatçı memleketler ise, fakirleşmiş ve gerilemiştir. Çünkü bütün mesele şuradadır: Ziraatçı ve sanayici iki memleket arasında değişilen malların fiyatla temsil olunan kıymetleri yahut, Ahmet Hamdi Başar'ın beğeneceğı bir tâ-

(34) Bakınız: Sah. 119 ve müt. ve 138.

birle, «*kristalize olmuş emek*» yekûnları müsavi midir? İşlenmiş bir keçi derisi almak için acaba kaç tane ham keçi postu vermelidir? Her halde bunlar başabaş değişilmez. Farzedelim ki, bire on ile değişilir. Şu halde, sanayici bir memleketin on kazancına yahut gelirine karşı, ziraatçı ve ham maddeci bir memleketin kazancı onda birdir. İşte, iktisadî tahakkûm ve istismar buradan çıkıyor, Ziraatçı memleketler ister istemez, sanayici memleketlerin tâbii ve peyki kalıyor. Tarihte daima sanayici memleketlerin zengin, ileri ve metbu; ziraatçı memleketlerin de fakir, geri ve tâbi kalmış olmalarının sırrı da budur. Sonra, millî hudutlar içinde ve ferdî münasebetlerde tatbiki mümkün olan iktisadî iş bölümü ve ihtisas prensibi acaba milletler arası münasebetlerinde ve mübadele iktisadiyatında da tatbik olunabilir mi? Bu prensipin bir memleket dahilinde tatbiki kabildir; çünkü her memlekette ferdî münasebetlere düzen veren, bu münasebetlerin hukukî sınırlarını tayin eden ve zorba kuvvetlere boyun eğdiren üstün bir kuvvet ve bir devlet otoritesi mevcuttur. Halbuki beynelmilel münasebetler sahasında böyle bir üstün kuvvet ve otorite mevcut değildir. Bilâkis bu sahada her devlet istiklâl ve hâkimiyetine sım sıkı sarılmıştır. Eğer devletler arası münasebetlerin hâkimliğini ve jandarmalığını ifa edecek üstün bir devlet mevcut olsaydı, mesele kalmazdı.

Biz burada müellifin kanaati lehinde veya aleyhinde bir fikir ileri sürmeksizin yalnız arzettiğimiz noktaya dikkatlerini çekiyor ve meseleyi bir az daha derinleştirmelerini ve olgunlaştırmalarını rica ediyoruz.

Müellifin düşündüğü yeni nizamda mülkiyet, hürriyet ve demokrasi yeni manalar alacak «*büyük mülkiyet ve büyük semaye topluluğu ya devletin yahut ferdlere ait kollektif teşekküllerin*» eline geçecek (35) «*küçük mülkiyetin ve küçük ticaretin ve sanayiın muhafazası hususunda*» (36) ise, tereddüt bile edilmeyecektir. Müellif burada müfrit marksizmden ayrılarak, bir kimsenin «*çocuklarına da kalabilecek bir ev, bir bahçe, bir köşk*» sahibi olması ve «*bir ailenin kiralık bir iki dairesi, hattâ apartmanı, bir iki dükkânı, bankada bir miktar parası ...*» (37) bulunması lâzımgeldiğine kanidir. «*Her memleketin rejimi ve mülkiyeti telâkkisi ne olursa olsun, bu küçük mülkiyeti mutlak ve mutlak korumak ve kabul etmek mevkiinde*

(35) Sahife 152

(36) Sah. 151

(37) » 151

dir.» (38). «Cemiyetin başlıca istihsal vasıtaları dışında kalan her türlü mülkiyet ... her zaman ... taarruzdan masun olmak icap eder.» «Fakat buna mukabil büyük mülkiyetin de ferdlerden cemiyete veya kollektif ferdî teşekküllere geçmesi ve herhalde devletin emrinde ve plânı içinde kalması lâzım» gelir. (39).

Müellife göre, demokrasinin tek ve ebedî bir manası yoktur. Demokrasi «cemiyete hâkim olan ana prensiplere ve şartlara göre, mana alır.» (40) ve alması lâzımgelir. Bu kelime, ahlâk, adalet, siyaset... kelimeleri gibi, biri form diğeri cevher olmak üzere iki eleman ihtiva eder. Demokrasi mefhumunda ebedî ve ideal olan cevherdir. «Form ise, her rejimin kendi ana presipleri dahilinde cevherin aldığı şekildir.» (41).

Bir memlekette formel manada demokrasi mevcut olabilir. Fakat bu, şekli ve sathî bir demokrasidir. Nitekim ondokuzuncu asırda hattâ bugün bile demokrasi, parlamantarizme saplanmak suretiyle, böyle olmuş, şekli kalmış ve cevher itibariyle demokrasi tahakkuk edememiştir. Edemezdi, çünkü kapitalist rejimlerde cevher demokrasinin tahakkukuna imkân yoktur. Demokraside cevher, ekseriyetin hakikî arzusuna göre idaredir, ve bu manada demokrasi «şahsî, milli ve insani hürriyet fikirleri» ne dayanan rejim demektir. Şu halde, müellifin demokrasiye verdiği «bu manaya göre, insanlar bazı zamanlarda kendilerini bir şef idaresi altında bulundurmak istiyorlarsa, bu dahi cevher bakımından demokrasi demektir». (42).

Müellif demokrasi mefhumunda bulduğu form ve cevher elemanlarını, sanki birbirinden başka şeylermiş gibi, o kadar ayırıyor ve formu o kadar hiçe saymak istiyor ki; müellifin zaviyesinden bakılınca «umumî buhrandan sonra yani bundan on sene kadar evvel Fransada demokrasi ... kalmamıştır. Halbuki demokratik müesseselerin hepsini reddetmiş olan inkılâp memleketlerinde (43) bu cevher, nisbet edilirse, Fransada daha fazla hâkimdi.» (44) demek lâzımgelcektir. (45).

(38) Sahife 151

(39) » 151

(40) » 155

(41) » 156

(42) Sahife 156

(43) Müellif inkılâp memleketleriyle herhalde Rusya, Almanya gibi memleketler kasdediyor olsa gerektir.

(44) Sah. 156

(45) 20 senedir Musolini de bunu iddia etmiş durmuştur.

Müellife göre, «yeni rejimde demokrasi ... bir gayedir...» ve «cemiyetin hür olarak kurulmasından sonra, vâsıl olunabilecek bir medeniyet seviyesidir.» «Cemiyetin hür olarak kurulmasının şartı ise, kapitalizmin tasfiyesi olduğundan netice itibarıyla» yeni rejimde iktisadî bünye, kapitalizmin tahakkümünden kurtulduktan sonra, hakikî bir hürriyet ve demokrasi «nin tesisi için artık ortada mâni kalmıyacaktır.» Demek ki, müellif kısmen Marksizmin, kısmen de nasyonal sosyalizmin müterek davasını benimseyerek, demokrasiyi siyasî sahadan iktisadî sahaya naklediyor ve demokrasinin tahakkukunu kapitalizmin tasfiyesine bağlıyor. «hakikî ve ileri demokrasi, ancak iktisadî hayata tahakküm etmiş sermaye diktatörlerinin, derebeylerinin ve Krallarının tasfiyesinden sonra kurulabilir» (46). müellifin kanaatine göre kapitalizm tasfiye edilince «Kapitalis yerine devletin diktatorası kaim olacak» demokrasi ve hürriyet rejimi kendiliğinden tahakkuk edecektir.

Yeni nizamın devlet prensibi ve devlet teşkilâtı umdesinin ne olacağı meselesine gelince; bu prensip ve bu teşkilât umdesi «devletçilik» tir. Müellife göre, yeni nizam demokrasinin bünyesi ve teşkilâtı, siyasî ve iktisadî sahada devletçiliği esasen istilzam eder. Demokrasi ve devletçilik aynı bir cemiyet bünyesinin iki muhtelif cephesidir. Gerçi, hem demokrasi, hem devletçilik tezat teşkil eder gibi görünmekte ise de, bu görünüş liberal telâkkilere göredir. Kapitalizm tasfiye olunup ta, iktisadî hayat ve münasebetlerde devlet diktatorası kaim olunca, demokrasi ve devletçilik «elele vermiş ve aynı bir nizamın iki başlıca direğini teşkil etmiş» (47) olacaktır.

Tahlillerimize burada son veriyoruz. Ve başlangıçtaki takdir hükümlerimizi tekrar lüzum görmüyoruz. Yalnız, acaba okuyucularımız bizden eserin kül halindeki ilmi ve ideolojik hüviyeti hakkında bir hüküm bekliyor mu? Şüpheli kalmaktan ise bu hükmümüzü de verelim;

Değerli mütefekkir bu eserile Üniversite tefekkür muhitince ehemmiyetle düşünülmesi ve araştırılması gereken büyük meseleleri kurcalamış ve Türk tefekkür hayatına yeni bir hamlenin başlangıcını müjdelemiştir. Ancak, müellifin tezleri ve fikirleri arasından bilhassa yeni nizam hakkındaki görüşleri; mülkiyet, hürriyet, de-

(46) Sah. 161

(47) Sah. 155

mokrası ve devletçilik meselelerindeki kanaatleri uzun ve ciddi tenkitlere muhtaçtır. Ahmet Hamdi Başar son senelerin muhtelif hatta mütezat fikir ve doktrin münakaşalarından elemanlar toplamak suretile eklektik bir sistem kurmak tecrübesinde bulunmuştur. Fakat ne yazıkki, müellifin bu tecrübesinde Türkiye realitesinden yükselen bir idealin hakimiyetinden çok yabancı (Préjugé) ler hakimiyeti vardır.

Ord. Prof. Ali Fuad Başgil